

ROZPRAVA O IDENTITE OSOBNOSTI ČLOVEKA, SOCIÁLNO ZDRAVÍ, SOCIÁLNEJ PRÁCI A SPOLUPATRIČNOSTI

ANTONIN KOZOŇ – ĽUDOVÍT SPUCHLÁK

A DEBATE ABOUT HUMAN IDENTITY, SOCIAL HEALTH, SOCIAL WORK AND BELONGING

ABSTRAKT

Odborná činnosť sociálnej práce by sa mala vo svojom pôsobení zamerať primárnym presmerovaním z oblasti sociálnej patológie na utváranie a ochranu sociálneho zdravia v zmysle Harambee výzvy „všetci ťahajme za jeden povraz“, kde úlohou sociálnej práce je architektúra sociálnej súdržnosti ako tvorba základov sociálneho zdravia. Sociálna integrácia, sociálne začlenenie človeka do sociálnej štruktúry, je významným determinantom jeho psychickej pohody a zdravia. Autor sa súhrnne zamýšľa nad utváraním identity človeka v sociálnych vzťahoch primárneho sociálneho prostredia rodiny atribútmi Lásky, Svetla a Dobra, ktoré sú ontogeneticky späté pri formovaní svedomia. Človeku je daná možnosť utvorenia kontrolného mechanizmu spätnej väzby na svoje správanie a konanie iných vo vzájomnom vzťahu spolupatričnosti.

Kľúčové slová

Spolupatričnosť, sociálne zdravie, sociálna práca, identita osobnosti, ontogenéza, zodpovednosť, svedomie, poruchy správania, socializácia

ABSTRACT

The professional activity of social work should focus its activities primarily on redirecting from the field of social pathology to the formation and protection of social health in the sense of the Harambee call "let's all pull together", where the task of social work is the architecture of social cohesion as the creation of the foundations of social health. Social integration, the social inclusion of a person into the social structure, is a significant determinant of his psychological well-being and health. The author comprehensively reflects on the formation of a person's identity in the social relations of the primary social environment of the family with the attributes of Love, Light and Good, which are ontogenetically linked in the formation of conscience. A person is given the opportunity to create a control mechanism of feedback on his behavior and the actions of others in a mutual relationship of belonging.

Keywords

Belonging, social health, social work, personality identity, ontogenesis, responsibility, conscience, behavioral disorders, socialization

Úvod

Sociálna práca by sa nemala zameriavať len na sociálnu pomoc, sociálnu starostlivosť, sociálne služby (často so skrytým komerčným zameraním) pri riešení sociálnych problémov rôznych príčin, ale rozhodujúco by mala vstúpiť na pôdu sociálneho zdravia, určovať akým smerom by sa mala uberať sociálna, rodinná, zdravotná, bezpečnostná a environmentálna politika krajiny, aj z globálneho hľadiska, pri utváraní sociálnej pohody pre jej jedincov a skupín. Rozhodne by sa mala vo svojom pôsobení zamerať primárnym presmerovaním z oblasti sociálnej patológie na utváranie a ochranu sociálneho zdravia v zmysle Harambee výzvy „všetci ťahajme za jeden povraz“, kde úlohou sociálnej práce je architektúra sociálnej súdržnosti ako tvorba základov sociálneho zdravia. Budovanie odolnosti spoločenstiev voči environmentálnym a ekonomickým nerovnováham, presadzovanie sociálnej spravodlivosti z hľadiska prirodzených dispozícií pre sebarozvoj jedincov a spoločenstiev, vytváranie podmienok pre spolupatričnosť, kde má každý človek potvrdenú svoju dôstojnosť identity Ja SOM medzi inými My SME. Byť spolupatričný u človeka voči svojim blízkym má síce základy vo fylogénnej s biologickou determináciou, ktorá je pri narodení u každého jedinca rôznorodá, ale ja u človeka prechádza aj v zostupnou ontogénou v priebehu svojho života v ranom období formovaná vzťahnou osobou (matka) ako citové zázemie so sociálnou oporou ďalších vzťahných osôb. U každého jedinca je utvorená vlastnosť spolupatričnosti jedinečná a vyznačuje sa nielen rôznorodou kvalitatívnou úrovňou so zmenami v dynamike aj nižším formám prejavu. Ak sa v tomto smere zamyslíme nad dilemou, či máme považovať prejav dospelého jedinca s regresívnym správaním malého dieťaťa za patológiu, z hľadiska sociálneho zdravia to nie je celkom pravda. Je to návrat do obdobia detstva, kde forma fungovania v tom čase bolo vzhľadom na prežívajúce situácie funkčné. Aj regresné správanie má svoju zmysluplnosť, ide o obranný mechanizmus osobnosti jedinca upozorňujúci na naplnenie základných potrieb jedinca, výzva pre sociálne okolie na riešenie vzniknutej situácie a jej nositeľovi dáva možnosť určitého prechodného sociálneho fungovania na základe svojej minulej skúsenosti.

Freudovské nazeranie nám vysvetľuje regresiu ako návrat k predchádzajúcim formám rozvoja myslenia, objektových vzťahov a štruktúracie správania. Pritom to znamená ísť, obrátiť sa späť,

čo sa môže chápať tak v logickom alebo priestorovom, ako aj v časovom význame. (J. Laplanche, J. B. Pontalis 1996). Regresívne neurózy nesvedčia o neurotickej povahe detstva, ale skôr odhaľujú archaický charakter tohto obdobia detstva. Pozadím týchto patologických foriem je vnútrospoločenský konflikt medzi formami detskej výchovy, do ktorých spoločnosť vkladá svoje ideálne predstavy a na druhej strane životné podmienky, ktoré spoločnosť vytvára pre dospelého, ktoré sú naopak zrkadlom jeho terajšej skutočnosti a biedy. (M. Foucault 1997).

Sociálne zdravie

Sociálne zdravie sa dotýka bezprostredne každého človeka v jeho osobnom a spoločenskom živote. Holistický pohľad na človeka, na jeho vzťah k sociálnemu a prírodnému svetu z hľadiska chápania príčinných súvislostí, vedie k uvážlivému konaniu pri riešení sociálnej problematiky rešpektovaním osobnostných daností, kultúrnych a domorodých zvyklostí. Ich hlbšie poznanie umožňuje náhľad na sociálne diskrepancie a deviácie nie z hľadiska patológie (choroby), ale poukázaním na geneticky zakódované samoozdravné možnosti, ktoré v sebe skrýva subjekt (jedinec, člen rodiny, rodina, spoločenstvo), pričom majú často latentnú podobu. Sociálne zdravie je relatívne neuzavretý autonómny celok vo vnútorne prebiehajúcimi procesmi medzi tromi základnými atribútmi lásky, morálky a slobody. Tvoria ťažisko identity na všetkých úrovniach sociálneho bytia: osobnosti jedinca, rodiny a spoločnosti. Interakcia uvedených atribútov vyvažuje ťažisko identity. Sú základom zdravia. Sebauvedomujúca identita dáva pohybu v sociálnom svete cieľasmernosť na pozadí intuície (spirituálna potreba), vyhýbajúc sa tak ľubovoľnému konaniu a utváraniu individuálneho spôsobu života na úkor iných. Habermas (2013, s. 23) tvrdí, že „*občania, ktorým je zaručená osobná a ekonomická dostatočná nezávislosť, môžu svoju osobnú identitu potom rozvíjať, tak aj stabilizovať v tom ktorom kultúrnom prostredí.*“ Sociálna integrácia, sociálne začlenenie človeka do sociálnej štruktúry je významným determinantom jeho psychickej pohody a zdravia. Prostredníctvom sociálnych väzieb k druhým osobám, skupinám a k širšej spoločnosti, je jedinom prístupná sociálna opora, ktorú J. Kebza (2005) vysvetľuje ako sociálny fond, z ktorého možno čerpať v prípade potreby systém sociálnych vzťahov, kde anticipovaná sociálna opora je definovaná ako pocit, že jedinec je druhými milovaný, vážený a akceptovaný a jej prínosom je:

- podporenie vlastného úsilia k zvládnutiu situácie,
- podpora hladkého fundovania vzťahov v sociálnom okolí,
- zachovanie nádeje.

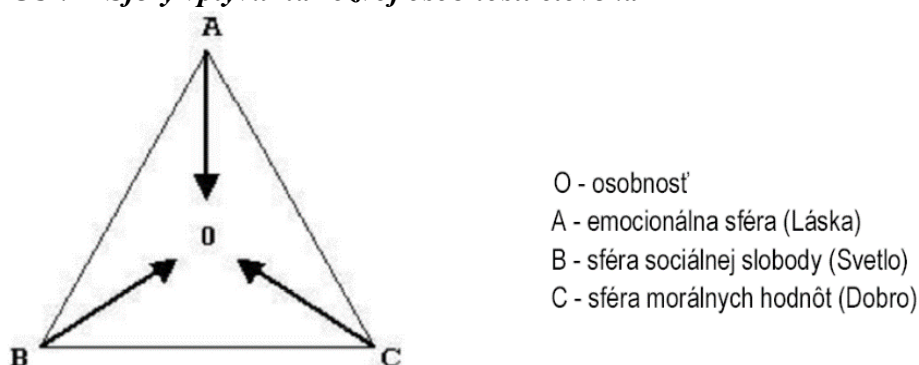
Sociálna opora nie je bezhraničná, jej hranice, ako sme už spomínali, sú limitované etickými princípmi prameniace z lásky, ako najvyššej formy súnalezitosti živých bytosti. Riadia sa prísnymi zákonitosťami zachovania hmoty, ekonomickými zákonitosťami dáš – dostaneš, kde každý je bohatý tým, že dáva a na druhej strane dostáva niečo prínosné, obohacujúce v inej významnej hodnote. Skutočná láska je zištná. Vo vzťahoch spolupatričnosti je to prirodzená tendencia po súlade a harmónií. Ale jej najvyššia forma ako láskavosť, sa touto priamočiarosťou neriadi. Bezprostredná spätná väzba sa neočakáva, ale obdarovaný to vráti v budúcnosti už nie darujúcemu, ale niekomu inému. Aj v tomto prípade je láska zištná, kde sa vytvára priestor pre osobnú a sociálnu pohodu do budúcnosti na evolučnom princípe reciprocity. Premieta sa do životnej filozofie projektovania dlhodobých plánov. Jej základ sa vytvára v primárnom prostredí rodiny, ktorá je zdrojom budúceho sociálneho zdravia, ktoré vychádza zo zdravia rodiny, jej jednotlivých členov, čo sa premieta do rozvoja duševného zdravia ako hlavného determinantu formovania sociálneho zdravia, v konečnom širšom význame ako zdravie spoločnosti. Láska a morálka majú obrovskú energiu a otvárajú priestor pre slobodu, slobodný pohyb v čase a priestore, čo Habermas (1999, s. 183) opisuje: *„Pocit previazania vlastných záujmov so záujmami ostatných môže pomôcť. Morálny alebo etický spôsob uvažovania okrem toho zaostruje pohľad na tie rozsiahlejšie, zároveň menej nepríjemné a krehkejšie väzby, ktoré spájajú osud každého jedného človeka s osudom každého iného – a robia príslušníkom nadosobného sveta a aj toho najnezúčastnenejšieho jednotlivca.“* V citovaných slovách sa spolupatričnosť spolu s citovo interiorizovanými nadosobnými morálnymi hodnotami intuitívne zameriava na budúci časový sled udalosti ako spoločný osud. V tomto makrosociálnom pohľade vidíme utváranie podmienok pre rozvoj sociálneho zdravia, kde zárodkom neprimeraného, regresného vývinu (a tie sú vždy prítomné) sa neotvára priestor, ale naplňuje sa obsah inými, kreatívnejšími riešeniami.

LÁSKA - bazálna istota v socializácii

Pre utváranie prosociálneho správania znie paradoxne tvrdenie autorov F. Kleina a kol. (2001, s.218), že *„agresívnych ľudí treba posmeľovať, aby nemuseli byť kompenzačne agresívni. Podobne agresívni, ako sú bojzlivé psy, ktoré hryzú, môžu byť aj ľudia s nepriznaným pocitom strachu.“* Takýto strach zabraňuje už v ranom detstve Ja SOM k vytváraniu spätnej väzby o realite vonkajšieho sveta a tak formovať svoju prirodzenosť v psychologickom obraze osobnosti Ja SOM, ktorá preberá zodpovednosť za svoje činy na seba.

U detí s poruchami správania zistili psychoanalyticky K. Horney, M. Klein, M. Mahler či psychoanalytik A. Freud, chýbajúcu vzťahnú osobu v ranom veku, ktorá by bola citlivým sprostredkovateľom medzi vnútorným Ja SOM a vonkajším svetom dieťaťa My SME. Dieťať totiž nachádza s istotu pre svoje Ja SOM v priestore My SME. Dokonca Karen Horney považuje bazálnu istotu za základ pre úspešnú socializáciu a tvorí východisko pre jej psychoterapeutický prístup. To sa týka aj porúch osobnosti a jej identity, ktoré sa popisujú v psychopatológii ako anankastická, disociálna, emočne nestabilná, histrionská, narcistická, paranoidná, schizoidná, úzkostná či závislá porucha osobnosti.

Obr. 1 *Sféry vplyvu na rozvoj osobnosti človeka* ¹

1A - LÁSKA

Emocionálna sféra (A), ktorá je prítomná vo vzájomnom vzťahu k blízkej osobe, priaznivo pôsobí na otvorenie genetických dispozícií recipročného mecha-nizmu správania (obr. 3), ktoré v počiatkovej fáze sa prejavuje citom spolupatričnosti.

Prostredníctvom iných My SME a spolu s nimi sa môže jedinec ako Ja (SOM) úspešne zorientovať v rôznych sociál-nych situáciách, osvojovať si názory, postoje, hodnoty a formovať si životnú filozofiu.

LÁSKA je vo svojej podstate Teplo vzťahu. Energetický potenciál motivácie, ktorú Láska pre pravé naplnenie potrebuje, aby sa jedinec mohol, na každom úseku svojej cesty životom vo Svetle videnia rôznych úskalí života, so zodpovednosťou rozhodovať.

Pre utváranie pravej podstaty osobnosti dieťaťa nepostačuje len atribút LÁSKY, ale jej nevyhnutnou súčasťou je aj atribút Svetla, ktorý zviditeľňuje konanie. Tým sa dostáva citlivo a nekompromisne na vedomie, že na ceste životom nie je človek ako jedinec sám a nie je zbavený zodpovednosti za seba a za iných - formuje sa kontrolný mechanizmus - svedomie ako súčasť DOBRA.

Pravá LÁSKA je nezištná a v tom je aj jej zhubnosť, lebo bez Svetla vedie k sebaláske, či na druhej krajnosti sebaobe-tujúcemu sebazničeniu. Týmto krajnostiam sa dá vyhnúť racionálnym

Autorka M. Vagnerová (2002, s. 254) charakterizuje poruchu osobnosti ako trvalý stav, ktorý sa prejavuje nepriaznivými alebo nadmerne zvýraznenými vlastnosťami osobnosti, odchýlkami v oblasti citového prežívania, uvažovania a správania, najmä vo vzťahu k druhým ľuďom a spoločnosti. Uvedená autorka predpokladá genetické dispozície pre vznik určitej poruchy osobnosti. Tieto poruchy osobnosti sa v plnej miere prejavujú v dospelom veku a nemusia viesť k poruchám správania asociálneho charakteru. Osobnostné poruchy a ich dekompenzácie, bývajú liečené psychiatricky a psycho-terapeuticky. Z psychoanalytickej praxe prinášame poznatky o depriváčnych faktoroch neláskavého prostredia My SME bez jasných pravidiel súžitia v ranom detstve na nepriaznivý neskorší vývin identity JA SOM s nezvratným patologickým priebehom na vznik poruchy osobnosti. Pre prosociálne utváranie osobnosti dieťaťa je rozhodujúca jeho utvorená identita Ja SOM, ako sebauvedomujúci faktor

uplatňovaním morálnych pravidiel, ktoré poskytujú možnosť utvárať prirodzenosť človeka: uvažovať a vyberať na základe vnútorného hlasu svedomia - DOBRA.

B - SVETLO

Sféra sociálnej slobody (B) predstavuje konkrétny priestor, v ktorom sa môže dieťa bez obáv pohybovať za prítomnosti láskavej osoby (rodiča) My SME vo vytvorenej priaznivej emocionálnej atmosfére, ktorá mu poskytuje pre Ja SOM istotu bezpečia a oporu. Má predpoklady pre zapojenie sa do činnosti, naplňalo očakávania okolia, osvojovalo si žiadané režimové požiadavky, a tým sa učilo hodnotám a spoločenským normám. Sociálna sloboda má mať taký priestor, aby sa jedinec v ňom nielen cítil bezpečne ako Ja SOM, ale aj toto bezpečie podľa svojich možností poskytoval iným ako súčasť My SME.

Dieťa potrebuje usporiadaný životný, učebný a pracovný priestor, ktorý mu umožní osobný kontakt v dialógu, a tým trvalé a usporiadané sebarozvíjanie. (F. Klein a kol. 2001, s. 226).

C - DOBRO

Poznávacie (kognitívne) funkcie, ktoré sú nositeľmi **sociálnych noriem a morálnych hodnôt (C)**, môžu mať trvalé zakotvenie práve v emocionalite. Pocity sa predvedome priamo dotýkajú identity Ja (SOM), skôr než si to človek uvedomí. Do popredia vystupuje význam morálky tým, že internalizovaný hodnotový systém pomáha udržať identitu Ja SOM osobnosti človeka, a tým sa poskytuje stabilná rovnováha v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti organizmu osobnosti.

DOBRO dáva subjektívnemu svetu identity Ja (SOM) vonkajšiu stabilitu, pocitom prežívania na vierohodnosti vlastnej identity Ja SOM, čím sa reguluje sebahodnotenie a udržiava harmóniu medzi morálnymi kódmi a sebahodnotením v usporiadanom sociálnom prostredí My SME v zmysle skutočnej slobody jedinca.

osobnosti, ktorá sa nachádza v ťažisku trojuholníka sfér (obr. 1) **A - emocionality, B - sociálnej slobody** a **C - morálnych hodnôt**, kde rodina ako My SME poskytuje identite dieťaťa Ja (SOM) rodičovské teplo Lásky a jasnosť Svetla v smerovaní jeho prvých krokov, pričom biologické rodičovstvo My SME pre formujúcu sa identitu dieťaťa Ja SOM nie je najpodstatnejšia. Dôležitú rolu zohráva bezpečie prostredia rodiny My SME a dôvera dieťaťa u jeho cestu životom. U dieťaťa sa rozširuje jeho vnútorná (osobnostná) sloboda pri rozhodovaní ako jeho Dobro.

Napríklad pri vzniknutej najťažšej forme poruchy osobnosti (anetizmus), kde človek je bez prítomnosti pocitu viny. Ide o funkčnú jednotku biologických faktorov, kde pri poruchách osobnosti je tento pocit viny zdeformovaný, alebo často neprítomný. Sociálne prostredie sa u takéhoto postihnutého jedinca v jeho detstve vyznačovalo neprimeranou sociálnou slobodou (voľnosťou) vzhľadom na vek a celkové dispozície jedinca, ako aj chladnou emocionálnou sférou prostredia a morálnou ne-diferencovanosťou, či spoločensky nepreferovanou hodnotovou orientáciou. Pocity viny nie sú vytvárané v detstve len inkorporáciou zákazov autorít, ale aj identifikáciou. Najskôr s matkou (teplo Lásky), neskoršie s mužskou autoritou otca (Svetlo na ceste) a sú spoločnými základmi (Dobro), ktoré regulujú správanie podľa internalizovaných etických princípov. Ak hovoríme o dobre, treba spomenúť zlo. „*Vo všeobecnosti možno povedať, že zlo je pre nás všetko to, čo je pre nás nepríjemné, čo hatí naše plány, čo nám kladie do našej cesty prekážky, čo nám vytvára v našom živote problémy, čo nie je podľa našich predstáv a osobitne to, čo nám spôsobuje bolesť, čo v nás evokuje pocity straty a beznádeje, v konečnom dôsledku všetko to, čo nás oberá o radosť a šťastie.*“ (Matulay 2020, s.137). Utváranie blaha, dobra druhým, si žiada okrem zodpovednosti, aj povinnosť vyvinúť úsilie na úkor seba, svojich nižších potrieb a tým prichádza o slasť, o svoje „dobro“. „*Ludské dobro samo o sebe je potom ako dobrá činnosť, alebo dobré užívanie toho, čo náleží človeku. Všetky veci totiž užívame na základe svojej vôle. Človek sa preto nazýva dobrým na základe dobrej vôle a zlým na základe zlej vôle.*“ (T. Akvinský 2008a, s. 67). Svojvôľa jedinca nerešpektujúca dobro iných, len svoje dobro; vôľa na základe neznalosti situácie, jej pomerov vo vzťahu prírodnému bytiu, vyvoláva pri vytvorení seba kontrolujúcom mechanizme osobnosti človeka–svedomia pocit viny. „*Božia múdrosť ukladá trest, aby sa predchádzalo vine. Trest je teda menším zlom než je vina.*“ (T. Akvinský 2008b, s. 67).

Podľa nášho názoru pocit viny odzrkadľuje stav svedomia a jej úroveň. Umožňuje následne zodpovedne sa postaviť k dôsledkom spôsobného zlomu, odčiniť skutkový stav jeho nápravou a možnosť zadost'učinenia. Pociť viny (nie vina) sám o sebe nie je zlo, ale jej nositeľovi prináša

neľúbe pocity, podnecuje k zodpovednému správaniu sa, k náprave škôd spôsobené jeho zlým konaním, či nekonaním pre dobro, napr. ľahostajnosť voči utrpeniu. Prijatie zodpovednosti za svoje konanie, čiže trestu, je menšie zlo ako pretrvávajúce pocity viny bez jeho odčinenia a zadost'učinenia. Tézy Edith Jacobsonovej (G. a R. Blanckovi 1993, s. 42) nám poskytujú vysvetlenie, že internalizovaný hodnotový systém pomáha udržať identitu JA (SOM) v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti temperamentu. Reguluje sebahodnotenie tým, že udržiava harmóniu medzi morálnymi kódmi a sebahodnotením vo vyhradenom sociálnom prostredí My SME.

Ja SOM a My SME

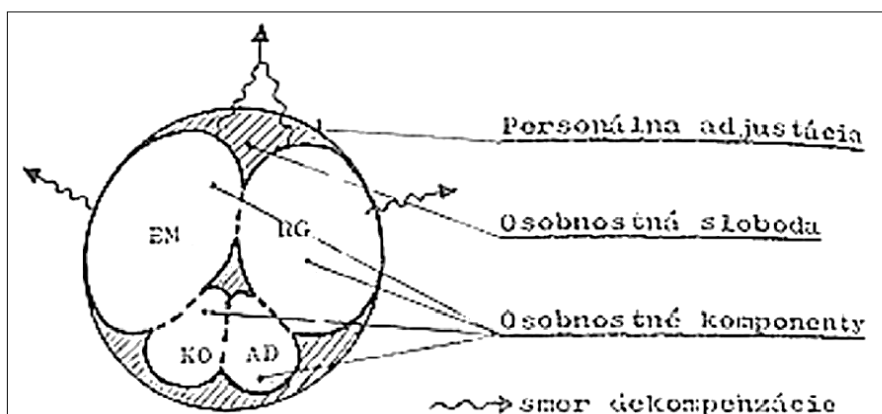
Ja SOM je spojená s identitou osobnosti človeka. Identita sa utvára od raného detstva v interakčných vzťahoch k blízkym osobám, kde prežíva seba v rodine ako My SME, neskôršie v rovesníckych skupinách sebahodnotených obdobne ako My SME. Kruh záujmu o svet sa tak rozširuje. Identifikáciou sociálnych rolí sa človek postupne učí, aby vedel úspešne vstúpiť do rozmanitých formálnych a neformálnych sociálnych ustúpení a nestratil pritom seba. Vedel fungovať ako My SME v každej sociálnej skupine, pričom nepostrádal svoju prirodzenosť – identitu. Nejde o jednu vlastnosť. Je to charakteristika mnohých vlastností osobnosti človeka, ktorú môžeme považovať za schopnosť príznačnú pre mnohopočetnosť identity osobnosti človeka. Progresívne adaptívneho a kreatívneho jedinca v utvárajúcom sa v súčasnom svete globalizácie. Aby sa mohla identita osobnosti človeka vo svojom živote prejavovať svojou mnohopočetnosťou, v detstve má pobudnúť ako Ja SOM v láskavom a dôverujúcom prostredí vzťahných osôb (rodiny) My SME, ktoré reálne akceptuje individuálnu jedinečnosť vyvíjajúcej osobnosti dieťaťa - jeho Ja. Pri deprivácii základných potrieb bazálnej istoty v socializácii dieťaťa, neskôršie v jeho živote pri zaťažujúcich situáciách, prichádza k sociálnemu zlyhaniu. Mnohí jedinci sociálne prežívajú seba (Ja SOM) nie ako My SME, ale preto, že Vy STE, ako svoju identitu. Skrátene povedané. Nie som, ale existujem preto, že Vy STE. Pri takejto pozícii jedinec sa stáva závislý od iných jedincov, ktorí síce môžu predstavovať identifikačný vzor pre nápodobu, ale nápodoba neprechádza proce-som imprintingu pre ukotvenie ako trvalej vlastnosti osobnosti jedinca v amygdalách mozgu. V nestálosti identity Ja SOM tkvie závislosť na inom (iných). Vytvorená závislosť ponúka sebahodnotenú identitu v koridore potrieb Vy STE a poskytuje iluzívnu stálosť identity. Sú aj iné podoby nestálosti identity, ktoré môžeme nájsť pod psychiatrickými diagnózami duševných porúch. Dokonca pri bipolárnych poruchách môže mať jedinec integrované viaceré na sebe nezávislé Ja s rôznou úrovňou mnohopočetnosti identity vo svojej osobnosti ako stálu súčasť Ja SOM. Stručne povedané.

Identita sa stáva v priebehu ontogenézy súčasťou Ja (SOM), ktoré je v každej bunke tela už pri narodení. Počas ontogenézy identita poskytuje JA osobnosti jedinca schopnosť aj sebauvedomenia Ja SOM. Kladie si otázky: Aký som? Aký som bol? Aký by som mohol byť? Ako má vnímať - vnímate, vidíš – vidíte a ako ma chápeš - chápete? Ako sa ja vidím?

V časových liniách minulosti, tu a teraz a projektovaní budúcnosti v životnej histórii jedinca, pri jeho pohybe v okolitom priestore, umožňujú odpovede na dané a ďalšie otázky ako prijať v rôznych životných situáciách najvhodnejšiu po dobu prejavu, vyhnúť sa prípadnému prejavu postoju. Čím je identita osobnosti jedinca bohatšia na informácie získané v priebehu života výchovou, vzdelávaním a skúsenosťami a tieto sú emocionálne ukotvené v amygdalách mozgu, môže sa identita štruktúrovať do rozmanitých podobenstiev a tak nadobúdať na mnohopočetnosti.

Zodpovednosť ako základ spolupatričnosti

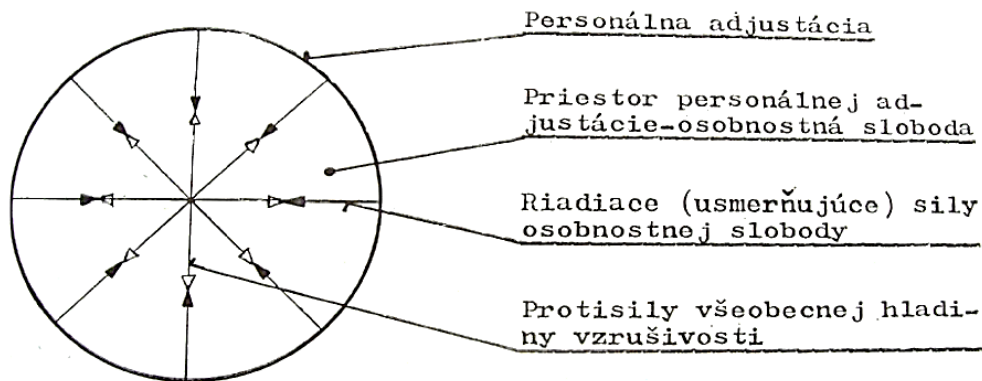
Zodpovednosť je postoj človeka za seba a aj za spoločenstvo druhých nielen k situačným skutočnostiam, ale aj budúcemu smerovaniu rozvoja individuálneho a spoločenského života ľudí v harmónii so živou a neživou prírodou. Zodpovednosť by sa mala riadiť zhodnotením reality vzhľadom k cieľom, ktoré majú hodnotovo-morálny obsah.

Obr. 2 *Štruktúra osobnosti pri dekompenzácii*

Hoci morálku možno pestovať rôznymi typmi výchovy, je nepredstaviteľná bez vrodenej schopnosti cítiť sa previnilo. Ide o funkčnú jednotku biologických faktorov s poruchami správania, kde tento pocit viny je zdeformovaný, alebo u delikventného správania často neprítomný. Pocity viny nie sú vytvárané v detstve len inkorporáciou zákazov autorít, ale aj identifikáciou. Najskôr s matkou (Láska), neskôr s mužskou autoritou otca (Svetlo) a sú základmi, ktoré regulujú správanie podľa internalizovaných etických princípov.

Internalizovaný hodnotový systém pomáha udržať identitu v proporciách libidóznej, agresívnej a neutralizovanej energie všeobecnej hladiny vzrušivosti (obr.3). Reguluje sebahodnotenie tým, že udržiava harmóniu medzi morálnymi kódmi a sebahodnotením vo vyhradenom rodinnom prostredí.

Obr. 3 *Všeobecná hladina vzrušivosti a jej usmernenie*

„Ďalšou univerzáliou je obava z pocitov viny a snaha uniknúť im. Hoci morálku možno pestovať rôznymi typmi výchovy, je nepredstaviteľná bez vrodenej schopnosti cítiť sa previnilo.“ (Popper 2004, s. 7). K tomuto dispozičnému mechanizmu sa v ďalších riadkoch vrátíme. Ide o funkčnú jednotku biologických faktorov s poruchami správania, kde tento pocit viny je zdeformovaný alebo u delikventného správania často neprítomný. Totiž pocity viny nie sú vytvárané v detstve len inkorporáciou zákazov autorít, ale aj identifikáciou. Najskôr s matkou (teplo Lásky), neskôr s mužskou autoritou otca (Svetlo na ceste) a sú spoločnými základmi (Dobra), ktoré regulujú správanie podľa internalizovaných etických princípov.

Svedomie ako regulátor správania

Človeku je daná možnosť si uvedomovať si realitu na určitom stupni vedomia, ktorého jadro tvorí podľa neurológa a psychoanalytika Sigmunda Freuda *Ego*. Ale testovanie reality je u človeka determinovaná jeho potrebami, ktoré v prirodzenom priebehu ontogenézy nadobúdajú podľa A. Maslowa vyššie formy potrieb od potrieb bezpečia pri napĺňaní fyziologických potrieb, k spolupatričnosti a ocenenia bytia, až po sebaaktualizáciu v prospech spoločenstva. Na tejto ceste v človeku je daná možnosť utvorenia kontrolného mechanizmu spätnej väzby na svoje konanie a konanie iných vo vzájomnom vzťahu. Ide o utvorený kontrolný mechanizmus subsystému *Superega* ako svedomia. „*Superego* sa vyvíja z *Ega* a reprezentuje rodičovské hodnoty alebo spoločenské normy, ako ich interpretovali rodičia.

Dieťa postupne inkorporuje tie spôsoby správania, ktoré rodičia schvaľujú, do svojho Ego ideálu a tie, ktoré neschvaľujú do svojho svedomia. Tieto dva subsystemy Superega postom dieťa odmeňuje pocitmi hrdosti za schvaľované správanie a za neschvaľované konanie ho trestajú pocitmi viny. Rodičovskú kontrolu tak nahrádza sebakontrola.“ (S. Freud, in C. H. Hall 1997, s. 34). Vina, jej prežívanie, má nekonštruktívnu povahu pre jej nositeľa a spoločenstvo (kolektívny vina). Môže mať napr. deštruktívny obsah, ktoré vedú k úpadku osobnosti (depresia) a spoločnosti (dekadencia), či jej zbavením sa prenesením zodpovednosti na iné objekty (obviňovanie, terorizmus, vojna), či nepripustením si vlastnej viny ľahostajnosťou voči dôsledkom svojho nezodpovedného konania (liberalizmus, konformizmus). Aristoteles (T. Akvinský 2005, s.115) tvrdí, že *„každé poznanie začína zmyslami, pretože z jeho uchopenia poznávanej veci zmyslami je dôsledok utvorenie predstavivosti, ktorá je pohybom začínajúcim v zmysloch.“* Z tohto dôvodu rozum človeka a jeho myslenie, aby nezaujalo zodpovedný postoj, vyhne sa dôsledkom prežívaniu viny niektorými už uvedenými mechanizmami. Vyhyba sa aj tým trestu, ktorý je podľa sv. Tomáša Akvinského (2008a) menším zlom, než je samotná vina. Utváranie blaha, dobra druhým, si žiada okrem zodpovednosti, aj povinnosť vyvinúť úsilie na úkor seba, svojich nižších potrieb a tým prichádza o slasť, o svoje „dobro“. *„Ľudské dobro samo o sebe je potom ako dobrá činnosť, alebo dobré užívanie toho, čo náleží človeku. Všetky veci totiž užívame na základe svojej vôle. Človek sa preto nazýva dobrým na základe dobrej vôle a zlým na základe zlej vôle.“* (T. Akvinský 2008a, s.67). Svojvôľa jedinca nerešpektujúca dobro iných, len svoje dobro; vôľa na základe neznalosti situácie, jej pomerov vo vzťahu prírodnému bytiu, vyvoláva pri vytvorení seba kontrolujúcim mechanizmu osobnosti človeka – svedomia pocit viny. *„Božia múdrosť ukladá trest, aby sa predchádzalo vine. Trest je teda menším zlom než je vina.“* (T. Akvinský 2008a, s.67). Pociť viny odzrkadľuje stav svedomia a jej úroveň. Umožňuje následne zodpovedne sa postaviť k dôsledkom spôsobilného zlomu, odčiniť skutkový stav jeho nápravou a možnosť zadosťučinenia. Pociť viny (nie vina) sám o sebe nie je zlo, ale jej nositeľovi prináša neľúbe pocity, podnecuje k zodpovednému správaniu sa, k náprave škôd spôsobené jeho zlým konaním, či nekonaním pre dobro, napr. ľahostajnosť voči utrpeniu. Prijatie zodpovednosti za svoje konanie, čiže trestu, je menšie zlo ako pretrvávajúci pocit viny bez jeho odčinenia a zadosťučinenia.

Sociálna opora a sloboda v zodpovednosti

Pri našom uvažovaní vychádzame z myšlienkových asociácií tézy sv. Tomáša Akvinského, že *„skutočná sloboda je usporiadaná sloboda“* (M. Novak 1996). Jej usporiadanosť je daná

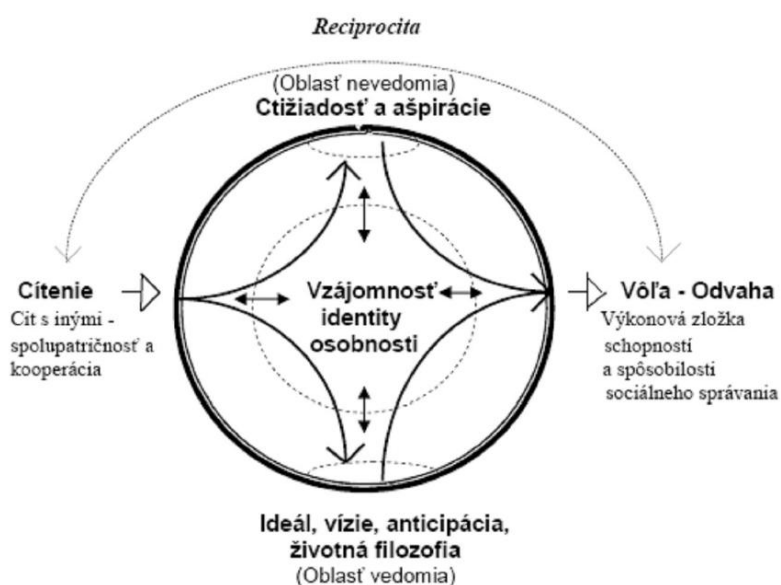
etickými zásadami morálky, kde osobná sloboda človeka ako individua pri rôznych rozhodovaniach je (a má byť) procesom myslenia, ktorého smerovanie sa má viesť k zachovaniu zmyslu pre zodpovednosť aj vo víre udalostí ako Dobro v zmysle mravných princípov Caritas a rozvíjať ich ako schopnosť. (Kozoň 2010a). Usporiadanie prostredie rodiny má poskytovať svojim členom osobnú slobodu s relatívnou stabilitou prežívania v pocite pozitívneho sebatvrdzovania, kde cit – láska je bezprostrednou spätnou väzbou na vyjadrenie želanej skutočnosti, ktorá umožňuje prostredníctvom internalizovaných noriem, ako ohraničenia sociálnej opory, smerovanie slobodného pohybu so znalosťou vecí v priestore primárneho a neskôršie kráčanie v širšom sociálnom prostredí. Sociálna opora nie je bezhraničná, jej hranice, ako sme už spomínali, sú limitované etickými princípmi prameniace z lásky, ako najvyššej formy súnalezitosti živých bytostí. Riadia sa prísnyimi zákonitosťami zachovania hmoty, ekonomickými zákonitosťami dáš – dostaneš, kde každý je bohatý tým, že dáva a na druhej strane dostáva niečo prínosné, obohacujúce v inej významnej hodnote. Skutočná láska je zištná. Vo vzťahoch spolupatričnosti je to prirodzená tendencia po súlade a harmónii. Ale jej najvyššia forma ako láskavosť, sa touto priamočiarosťou neriadi. Bezprostredná spätná väzba sa neočakáva, ale obdarovaný to vráti v budúcnosti už nie darujúcemu, ale niekomu inému. Aj v tomto prípade je láska zištná, kde sa vytvára priestor pre osobnú a sociálnu pohodu do budúcnosti na evolučnom princípe reciprocity. Premieta sa do životnej filozofie projektovania dlhodobých plánov. Jej základ sa vytvára v primárnom prostredí rodiny, ktorá je zdrojom budúceho sociálneho zdravia, ktoré vychádza zo zdravia rodiny, jej jednotlivých členov, čo sa premieta do rozvoja duševného zdravia ako hlavného determinantu formovania sociálneho zdravia, v konečnom širšom význame ako zdravie spoločnosti. Prostredie rodiny má poskytovať svojim členom osobnú slobodu s relatívnou stabilitou prežívania v pocite pozitívneho sebatvrdzovania, kde cit – láska je bezprostrednou spätnou väzbou na vyjadrenie želanej skutočnosti, ktorá umožňuje prostredníctvom internalizovaných morálnych hodnôt, ako ohraničenia sociálnej opory, smerovanie slobodného pohybu so znalosťou vecí v priestore primárneho a neskôršie kráčanie v širšom sociálnom prostredí.

Model individuálnej socializácie

Modelom socializácie osobnosti naznačujeme (obr. 4), že sila Lásky sa čerpá z cítenia (prostredníctvom telesných pocitov), ktoré jedinečné dieťa nasáva materinským mliekom už v ranom detstve. Ak sa naučilo za to poskytovať spätnú väzbu úprimnou vďačnosťou, tak je aj

prijímané ako celok i so svojimi odlišnosťami od iných, môže sa rozvinúť ašpirácia s reálnymi možnosťami sebauplatnenia.

Model socializácie tvorí os s dvoma pólmi: sebadôvery a sebavedomia, pre dynamickú tvorbu identity, ako zdroj budúceho rozvoja latentných osobnostných dispozícií, ktoré môžu slúžiť na kompenzáciu prirodzených nedostatkov, ale aj ďalšie tvorivé sebauplatnenie latentných dispozícií, ktoré práve prináša odlišnosť. V takomto prípade skúsenosti s vlastnou odlišnosťou a jedinečnosťou, jeho objektívizácia, dáva výhody pre efektívnejšie rozhodovanie sa vo svojom smerovaní v živote a so schopnosťou recipacity vytvárať s inými vzťahy spolunáležitosti.

Obr. 4 Model socializácie osobnosti

Vzájomnosť identity predstavuje interakčný priestor vyvíjajúcej osobnosti dieťaťa so zvnútornenými vzťahmi reálnych a ideálnych vzťažných osôb a tvorí spätnú väzbu pre sebarozvoj identity ako prirodzenej potreby, ktorá je zdrojom kreatívneho uchopenia reálnych možností pre sprítomnenie nových vízií. Vzájomnosť identity má nevedomo-vedomý cielený výstup ako prejav vôle - odvahy s podporou citu spolupatričnosti a kooperácie, vedomou cieľasmernosťou a napĺňanou spoločenskou ctižiadostivosťou, pretože "odvaha je len jedna stránka pocitu vzájomnosti." (Jung 1995, s.134). Potom môže byť na druhej strane efektívne využívaný mechanizmus recipacity (táto osobnostná genetická danosť je dotvorená socializáciou), kde výsledok prejavenej vôle a odvahy je v priamom kontakte s cítením. Stručne povedané, že vzájomnosť identity dieťaťa v jeho ontogenéze je tvorená:

1. ctižiadostivosťou a ašpiráciami sebauplatnenia,

2. ujasnenou perspektívou sebauplatnenia vo svojich víziách budúcnosti osobného života, ktorá je riadená morálnymi zásadami,
3. citom spolupatričnosti a kooperácie k ostatným jedincom,
4. spätnou väzbou pozitívneho hodnotenia svojho spoločenského správania.

V každom vymedzenom okruhu treba dať na každú vyvolanú otázku konkretizovanú odpoveď s emocionálnou skúsenosťou pre naplnenie prirodzených potrieb pozitívneho sebauplatnenia.

Ctižiadosť a ašpirácie majú endogénny základ v neurohormonálnom systéme človeka. Endogénne podmienené vrodené jadro osobnosti je rozhodujúco formované počas ontogenézy do rôznych kvalitatívno-quantitatívnych podôb.

Vízie sú naformulované vzdialenejšie predstavy ideálu. Prostredníctvom identity nositeľa je oblasť nevedomia podnecujúcim stimulom formulovania vlastných vízií. Obdobne aj anticipácia (intuícia) sa v oblasti vedomia podieľa na modelovaní budúcnosti a dáva víziám reálnu podobu, vytvorená životná filozofia dáva stabilnú orientáciu.

Vôľa - odvaha je konatívnym produktom ako výslednica vzájomnosti identity jedinca v sociálnom správaní.

Cítienie - (cit s inými ako spolupatričnosť a kooperácia vo vzťahoch ako vyššia forma) je dostredivou silou osobnosti. Prebieha po povrchu a aj v útrobách psychickej štruktúry osobnosti, dokonca je ňou presiaknutá každá čiastočka celého tela. Vôľa je odstredivým výsledkom dynamického procesu konatívnej oblasti fungovania osobnosti ako jej výkonová zložka. Prejavuje sa v sociálnom správaní schopnosťami a spôsobilosťami. Vzťah medzi faktormi cítienia a vôle, ktorý dáva k životu potrebnú energiu, dynamiku, je však zakotvený na dvoch póloch osobnosti. Jedným pólom je nevedomie prezentované ctižiadostivosťou, ašpiráciami a sebadôverou, na opačnej strane je to vedomie s ideálmi, víziami, morálkou a sebavedomím. Vo vnútri je vzájomnosť tohto všetkého, jadro osobnosti, jeho identita. Cítienie je základom pre spolupatričnosť s jedincami a tvorí sa v procese socializácie v efektívnu spoluprácu a kooperáciu s inými jedincami a prejavuje sa lojalitou voči societe.

Láska, Svetlo a Dobro - smerovanie vzťahu sociálnej práce k človeku

Vzťah sociálnej práce k človeku ako jedincovi spoločnosti nie je len (a v mnohých prípadoch nemôže byť) klientsky, pretože jedinec sa môže nachádzať v stave osobnej neslobody (dokonca tato osobná sloboda mu môže byť mocou štátu odňatá uväznením, pozn.). Jedna z foriem sociálnej práce – sociálna pomoc bez racionálneho zastúpenia reciprocity (vd'ačnosti) vytvára

nemožnosť zodpovedného konania jedinca a tento môže zostať v zajatí ešte väčšej osobnej neslobody, bez možnosti prejavu ľudskej prirodzenej potreby milovať a byť milovaný. Vychádzame z toho, že Láska potrebuje smerovanie a z tohto hľadiska sociálna práca nemá k jedincovi len klientsky vzťah, ale aj obsah tútorskej formy. Láska je vo svojej podstate Teplo vzťahu, energetický potenciál motivácie, ktorá pre pravé naplnenie potrebuje, aby sa jedinec mohol na každom úseku svojej ceste životom vo Svetle videnia rôznych úskalí života so zodpovednosťou rozhodovať. Základom, aj v náhradnej rodine, je Láska a Svetlo. V tomto smere adoptívni (náhradní) rodičia môžu dať rodičovské teplo Lásky a jasnosť Svetla v smerovaní dieťaťa, pričom biologická identifikácia nie je významná. Dôležitú rolu zohráva bezpečie rodiny a dôvera dieťaťa v jeho cestu životom, čím sa rozširuje jeho vnútorná (osobnostná) sloboda pri rozhodovaní vo svojom živote v prospech Dobra. Aj dieťa v náhradnej starostlivosti nie je detským klientom štátnej moci, ako sa to v súčasnosti deje v centrách pre deti a rodinu v SR (Ladický, Kozoň 2026). Aj takéto dieťa má byť vo svojej odkázanosti na dospelého v zástupnej role ako rodiča v jeho podruží, ktorý cíti prežívanie tohto dieťaťa a myslí na neho aj v jeho neprítomnosti. Dieťa nemôže byť v partnerskom (klientskom) vzťahu so štátnou mocou, dieťa nemôže niesť zodpovednosť za seba, tej sa má učiť. Sociálna práca v pravom zmysle nepomáha, nevychováva, nelieči, lebo to je v kompetenciách iných disciplín, ale sa zapodieva socializáciu na tých miestach a s tými jedincami a skupinami, ktorí to potrebujú, aby neboli vyčlenení zo spoločenského života. Že pritom pomáha, vychováva a lieči, je skôr dôsledok nadobudnutého sociálneho zdravia nastolením prirodzených ozdravných mechanizmov sebarozvoja a sebauplatnenia v procese socializácie. Š. Strieženec (2003, str. 52) tvrdí, že „sociálna práca sa mení od počiatočného solidárneho prístupu k zásluhovosti“, čo dopĺňa slovami „aktívneho formovania osobnosti.“ Sociálnej práci nepostačuje atribút Lásky, ale jej nevyhnutnou súčasťou je aj atribút Svetla, ktorý zviditeľňuje na ozrejmenie činnosť sociálnej pomoci, poradenstva, opatery, starostlivosti, intervencie, zaobchádzania, podpory, animácie, manažovania a atď., tým dáva citlivo a nekompromisne na vedomie, že na ceste životom za Dobrom nie je človek ako jedinec sám a nie je zbavený zodpovednosti za seba a za iných.

Pravá láska je nezištná a v tom je jej zhubnosť, lebo bez Svetla vedie k sebaláske, či na druhej krajnosti sebaobetujúcemu sebazničeniu. Týmto krajnostiam sa dá vyhnúť racionálnym uplatňovaním etických princípov, ktoré poskytujú možnosť utvárať prirodzenosť človeka: uvažovať a vyberať na základe vnútorného hlasu svedomia. Sociálna práca má byť svojou činnosťou tvorkyňou socializácie jej jedincov ako svojbytných bytostí, kde jedinečnosť

poskytuje možnosť uplatnenia individualizovaných prístupov vzhľadom na sociálne možnosti. Sociálna práca je aj hľadanie najvhodnejšej cesty k naplneniu jedinca, jedincov v oblasti prirodzenosti ľudských potrieb k zodpovednosti za seba a iných v súlade s reálnymi možnosťami trojitej stránky prirodzenosti človeka: politiky, ekonomiky a morálky.

Funkcie sociálnej práce, svedomie a (ne)zodpovednosť sociálnej politiky

Zodpovednosť za blaho spoločnosti, jej občanov v plnej miere nesie sociálna politika, politici ako jej reprezentanti. Jej svedomím by mala byť sociálna práca, ktorá svojou bezprostrednosťou vo svojej činnosti je spätá so životom jej občanov.

Pri ďalšej našej úvahe o sociálnej práci budeme vychádzať z toho, že v centre politiky (Rybárik 2012) ako sociálneho javu vždy bola a je aj v súčasnosti správa verejných záležitostí, a to bez ohľadu na to, či je verejnosť do nej zapojená alebo je z nej vylúčená. Na základe tohto jej vymedzenia možno odvodiť, že jadro či podstatu politiky tvorí správa verejných záležitostí. Pri určitom zjednodušení by bolo možné povedať, že všetko ostatné, čo ju dotvára a čím sa navonok prezentuje, je „iba“ technológia, pomocou ktorej sa jej podstata realizuje. (Rybárik 2007). Takouto technológiou politiky sa stáva aj sociálna práca, čo treba vnímať veľmi opatrne, pretože by nemala nahrádzať sociálnu politiku a nie je ani jej súčasťou ako sa to v súčasnej praxi vidíme. Sociálna práca kráča súbežne s politikou, vstupuje z hľadiska svojho predmetu do jej procesov, ale aj sa podieľa na socializačných procesoch mimo jej rámca. Príkladom môžu byť krajiny s vnútornými vojnovými konfliktami, kde sociálni pracovníci sa aktívne podieľajú pri riešení sociálnych problémov civilného obyvateľstva bez ohľadu na zábery bojujúcich strán. Obsahom politiky vždy bolo a stále je rozhodovanie o verejných otázkach a v rámci toho i o rozdeľovaní hodnôt – verejného dobra a blaha. Pre ľudskú spoločnosť i celé ľudstvo je na politike rozhodujúce či podstatné to, aké sú jej ciele a východiskové hodnoty, o ktorých realizáciu sa usiluje a nadväzujúce základné princípy jej fungovania. Tieto hodnoty a ciele možno rozdeliť do dvoch základných skupín (Rybárik 2012), ktorých poradie sme pozmenili. Do prvej skupiny patria princípy uplatňovania pravdy, dobra, blaha a spravodlivosti pre všetkých, ako i uplatňovanie ďalších na ne nadväzujúcich, či od nich odvodených a eticky podmienených hodnôt národnom (národno-štátnom) alebo celosvetovom meradle. Do druhej patria hodnoty a s nimi súvisiace princípy baženia po bohatstve, zisku alebo moci a úsilie zamerané na ich získanie za každú cenu, princípy triednej nenávisti, národnej, náboženskej či inej výlučnosti alebo „nadradenosti“, ktoré sú orientované na jednotlivcov, sociálne skupiny (triedy), akési „vyššie“ národy, rasy či akýchsi „nadľudí“. V duchu uvádzaného vymedzenia

politiky sa tieto subjekty správajú tak, akoby boli jej plnohodnotnými a plnoprávnymi subjektmi, teda aj nositeľmi a vykonávateľmi politickej moci, tak akoby chceli nahrádzať štát či aspoň politické strany, a tým meniť politický systém na svoj obraz. Z hľadiska fungovania spoločnosti je to deviantne, nežiaduce správanie. Najúspešnejšími v tomto smere sú veľké nadnárodné firmy, finančné a obchodné spoločnosti, ktorým sa najviac darí priamo či nepriamo rozhodovať o verejných otázkach, resp. vnucovať štátu, a tým celej spoločnosti svoje predstavy o ich riešení. (Rybárik 2012).

Neoliberálny model individualizmu, presviedča o celkovej zodpovednosti za ich vlastnú situáciu, kde v krajnom prípade mocenské sily ponechajú priestor pre oblasť sociálnej pomoci s minimálnou ekonomickou stimuláciou (často aj bez nej, pričom sa využíva činnosť dobrovoľníkov, charity), ktorá ženie zúčastnených do bludného kruhu, z ktorého nie je východisko. Sociálna práca preberá na svoje bedrá rolu sociálnej politiky a sociálnej správy, ktorá sa takto zbavuje svojej zodpovednosti. Aké je to jednoduché pre mnohých politikov, ktorým neoliberálny politický systém umožňuje využívať moc a v mene liberalizmu zodpovednosť prenechávať subjektívne slobodným občanom.

Na subjektívny výklad slobody upozorňuje H. Marcinková (2012) pri sociálno-ekonomickom fenoméne chudoby, ktorý *„sa považuje za neúmyselný dôsledok (väčšinou trhového mechanizmu), za ktorý nikto nenesie zodpovednosť a stáva sa tak záležitosťou neschopnosti jednotlivca, nie jeho neslobody. Chudobní sú naďalej považovaní za slobodné individua, ktoré sú takto nepriamo „odkázané“ na to, aby si pomohli vo svojej nepriaznivej situácii sami. Majú totiž stále plnú slobodu vyriešiť svoju situáciu sami a ak nie sú toho schopní, zodpovednosť za to nenesie nik iný ako oni.“* Socioekonomickí deprivovaní jedinci, marginalizované skupiny, sú takto izolovaní od ostatného obyvateľstva, kde môžu prežívať subjektívnu slobodu, a preto si za svoju chudobu nesú sami zodpovednosť? Aj v tomto vidíme, do akého postavenia sa môže a aj sa dostáva sociálna práca. Jej identita je ešte krehká, zneužitelná pre zámary subjektov druhej skupiny. Dostáva sa dokonca do jej područia, sociálnu pomoc používajú ako prostriedok moci, aby ju mohli verejne deklarovať. V rozvojových krajinách vstup sociálnej práce zo zahraničia do sféry ich vplyvu je nielen monitorovaná, ale stáva sa súčasťou jej vlastnej politiky. Sociálna práca má relatívnu autonómiu a preto takéto vplyvy „tieňovej“ moci sú pre ňu výzvou, aby udávali aj v tejto oblasti prosociálny smer.

Sociálna práca má funkčné zameranie v procese socializácie:

- záchranno-podpornú,

- kompenzačnú,
- stimulačno-rozvojovú,
- ochranno-preventívnu,
- hodnotiaco-kontrolnú,
- plánovaco-anticipačnú a
- plní funkciu svedomia sociálnej politiky.

Plánovaco-anticipačná funkcia sociálnej práce, ktorá vstupuje do každej predchádzajúcej funkcie, poskytuje informácie o možnostiach socializácie, čo v širšom sociálnom kontexte znamená, že dostáva právo hovoriť o tom akým smerom sa má uberať politika.

V predchádzajúcich riadkoch sme sa zapodievali problematiku sociálnej práce zo širšieho kontextu, ktorá sa vzťahuje na politiku v rôznych oblastiach a úrovniach. Sociálna práca je v priamom vzťahu s politikou, ktorá je v terajšom postmodernom období predovšetkým charakterizovaná ako neoliberálna, ponechaná na evolučný proces víťazstva silnejšieho, kde spolupatričnosť má len deklaratívny charakter. Chýba anticipácia súčasného konania na ďalší sociálny vývin a tým aj zodpovednosť za daný stav. Preto nie je náhoda, že zo slovníka sociálnej práce sa vytratilí pojmy človek, osoba, občan, individuum a jeho jedinečnosť – jedinec. Nahradil sa pojmom jednotlivec (anonymné individuum odčlenené od skupiny ako ľudskej svorky) a obchodno-právnym pojmom klient sociálnych služieb, dokonca dostal všeobecné označenie ako objekt sociálnej práce. Takéto je pomenovanie objektu sociálnej práce, bez vlastnej identity. Stal sa neželaným sociálnym problémom, ktorý treba riešiť, pričom zvyšuje ekonomické náklady. Sloboda, spolupatričnosť, zodpovednosť sú hodnoty, ktorých výklad je ponechaný na zváženie subjektom sociálnej správy ako distribútorov sociálnej pomoci. Do tohto vzťahu je vtiahnutá oblasť sociálnej práce s nevyjasneným vzťahom k objektu sociálnej práce, ktorý sa schováva za obchodno-právny pojem *klient*, ktorému sa pridá prívlastok sociálny. Naša kritická pripomienka je aj v tom, že cieľom by nemalo byť len zlepšenie alebo obnovenie psychosociálneho fungovania nielen sociálnych klientov, ale ľudí vo všeobecnosti, ako aj utváranie priaznivých životných podmienok na dosiahnutie už takto postaveného cieľa. Myslíme si, že treba zmeniť takýto postoj zamerania sociálnej práce, lebo sa dostáva do pozície subjektu sociálnej politiky a jej činnosti – sociálnej pomoci. Sociálna politika nech sociálne pomáha, nech má na to distribútorov, úradníkov, sociálnych pomocníkov takejto sociálnej pomoci. Sociálna práca sociálnej pomoci dáva pridanú hodnotu, ktorá smeruje k naplneniu jej predmetu – socializácii konkrétneho jedinca, určitých jedincov v životnom

svete. Okrem záchranno-podpornej funkcie, kde spadá aj sociálna pomoc, má ďalšie funkcie: kompenzačnú, stimulačno-rozvojovú, ochranno-preventívnu, hodnotiace-kontrolnú a plánovaco-anticipačnú. Pri spoločenskom plnení svojich úloh môže niesť plnú zodpovednosť, byť sociálnym svedomím. Najväčším problémom praxe a teórie sociálnej práce na Slovensku je orientácia činnosti len na sociálnu pomoc, pričom sme poukázali, že ide o jednu z prvých funkcií sociálnej práce.. Pritom by mali byť slovenským teoretikom sociálnej práce jasné, že Habermas identifikuje známe problémy charakterizovateľné ako paradox v činnosti sociálnej práce. Administratívna, zavše aj nariadená pomoc protirečí cieľu rozvíjať samostatnosť a slobodu rozhodovania, pretože takéto psychosociálne pomoci vyžadujú vlastné funkčné módy, racionálne kritéria a organizačné formy, ktoré sú cudzie byrokraticky štruktúrovanej správe. (Hollstein-Bringmann 2001).

Psychosociálne deprivovaní nezamestnanosťou, zdravotne postihnutí jedinci a takto celé skupiny obyvateľstva, sú väzňami svojho stavu, odkázaní na sociálne dávky štátu, sociálnu pomoc od samosprávnych orgánov. Sú v starostlivosti dozorujúcich úradníkov sociálnej správy a pri prejavoch aktívneho odporu násilia sú pripravené silové zložky štátu nastoliť poriadok. Pritom sa umožňuje „využívať“ činnosť charitatívnych a sociálnych dobrovoľníkov. V takomto prípade ako keby autonómna činnosť sociálnej práce nebola ani potrebná. Stačí ju len stotožniť so sociálnou správou a úradníka označiť za sociálneho pracovníka. Sociálny problém niekedy stačí vznešeno premenovať, aby sa napríklad nevidela staroba. Postačuje len starých ľudí označiť za seniorov, domovy dôchodcov preznačiť na zariadenia pre seniorov. Deti z centier pre deti a rodinu na prechodnú dobu zasa umiestňovať ako detských klientov do profesionálnych rodín. Všetko to navonok tak vyzerá ľudsky a vznešeno odborne. Sociálna pomoc sa vzťahuje k stavu bezmocnosti nad ktorou vládne moc sociálneho pracovníka a vedie pocitu poníženia postihnutého jedinca. Aj takto môžeme chápať súčasný stav sociálnej práce. Bezdomovec často odmieta „pomoc“, radšej chce žiť po svojom, pre nás v nedôstojných životných podmienkach, slobodne, bez pocitu, že nad ním vládne moc, ktorá mu chce pomáhať. Chce byť sám sebou, mať pocit identity, byť niečo (nie kým), cítiť sa (čo najviac príjemne) tu a teraz. Čo chce z neho urobiť sociálna práca? Rovnocenného partnera, ktorého nazvala klient. Ponuka mu tovar z pozície moci. Takto chápaná sociálna práca žije v sebaklame, že pomáha. Sociálna práca nemôže byť v područí sociálnej politiky, pretože sociálna práca sa pridŕžiava princípmi Caritas (t.j. lásky božej, ktorú ľudia zdieľajú) a nemala by slúžiť na vykrývanie nedostatkov sociálnej politiky, ktorá sa takto zbavuje zodpovednosti. Sociálna práca sa tak stáva neslobodnou, nemôže rozvinúť svoju socializačnú podstatu, lebo mnohokrát pri

nedostatočných, už základných prostriedkov, ako dôsledok sociálnej politiky, slúži ako deravá sociálna sieť na záchranu sociálneho bytia zdravotne a psychosociálne postihnutých. Predmetom sociálnej práce je socializácia v prostredí trojitej stránky prirodzenosti človeka v politickej, ekonomickej a morálno-kultúrnej. A kde zostáva stáť sociálna práca? Namiesto práce je pomoc, záchrana. Sociálni pracovníci sa dostávajú do role sociálnych pomocníkov, sociálnych záchranárov, ktorí sú často nedostatočne materiálne vybavený pri riešení dôsledkov rozporuplných politických a ekonomických rozhodnutí vládnych elít a ich „morálky“ prezentované médiami ako sloboda prejavu.

Sociálna práca v prirodzenosti človeka

Sociálna práca nie je slúžkou sociálnej politiky, ale v sebe nesie uvedenú trojjednosť prirodzenosti človeka - politiky, ekonomiky a morálky. Sociálna práca neprotirečí sociálnej politike, pretože sociálna práca nevychádza zo sociálnej politiky, ale pohybuje sa v jej priestore aj ako jej svedomie, kde ohraničenia sú vo všeobecnosti určované morálnou stránkou. Jedna z foriem sociálnej práce – sociálna pomoc bez racionálneho zastúpenia reciprocity vytvára nemožnosť zodpovedného konania jedinca a tento môže zostať v zajatí ešte väčšej osobnej neslobody, bez možnosti prejavu ľudskej prirodzenej potreby milovať a byť milovaný. Láska potrebuje smerovanie a z tohto hľadiska sociálna práca nemá k jedincovi len klientsky vzťah, ale aj obsahovú pozíciu tútorskej formy. Tento prístup je vedený pochodňou (Svetlo a Láska), zviditeľňuje svojim svetlom poznanie a teplom iniciuje motiváciu konania a je hlasom Rozumu smerujúci k povinnosti a zodpovednosti. Sociálna práca ako spoločenská veda je viazaná na systém fungovania spoločnosti v tom zmysle, ako tvrdí Hollstein-Bringmann, že kontroluje dodržiavanie spoločenských noriem, ktoré sú aspoň z časti právne ošetrené, alebo im napomáha nadobudnúť legitimitu. Na druhej strane nie je možná žiadna pomoc, ktorá by nenadväzovala na pozadie životného priestoru postihnutých. Sociálna práca však k tomuto životnému priestoru konštitutívne nepatrí. (Hollstein-Bringmann 2001, s.142). Je to predovšetkým oblasť sociálnej politiky a sociálnej správy. Láska a morálka majú obrovskú energiu a otvárajú priestor pre slobodu, slobodný pohyb v čase a priestore, čo Habermas (1999, s. 183) opisuje: *„Pocit previazania vlastných záujmov so záujmami ostatných môže pomôcť. Morálny alebo etický spôsob uvažovania okrem toho zaostruje pohľad na tie rozsiahlejšie, zároveň menej neprijemné a krehkejšie väzby, ktoré spájajú osud každého jedného človeka s osudom každého iného – a robia príslušníkom nadosobného sveta a aj toho najnezúčastnenejšieho jednotlivca.“* V citovaných slovách sa spolupatričnosť spolu s citovo interiorizovanými nadosobnými morálnymi hodnotami intuitívne zameriava na budúci časový

sled udalosti ako spoločný osud. V tomto makrosociálnom pohľade vidíme utváranie podmienok pre rozvoj sociálneho zdravia, kde zárodkom neprimeraného, regresného vývinu (a tie sú vždy prítomné) sa neotvára priestor, ale naplňa sa obsah inými, kreatívnejšími riešeniami.

Zdravá, prosperujúca spoločnosť, ktorá vytvára podmienky pre dôstojné žitie jej obyvateľom, ktorej vládnú múdri politici, je víziou Dobra, ktorá má od vekov stálu prítťažlivosť. Na odpoveď, *mať sa dobre*, sa hľadá otázka, akým spôsobom, formou a obsahom to naplniť. Formy vládnutia a moci sa menia, hľadajú sa viac, či menej úspešné postupy ako zabezpečiť spokojnosť nielen vládnucim vrstvám, ale aj širokej verejnosti. Na riešenie vzniknutých sociálnych, zdravotných, bezpečnostných, prírodných katastrof a ďalších problémov, ktoré ohrozujú spoločenstvo ľudí a tým aj vládnucu moc, sú pripravené jej represívne, zdravotnícke, záchranné, sociálne a ďalšie jej zložky so samozrejmovou účasťou vzájomnej pomoci obyvateľov na základe spolupatričnosti. Medzi poslednými, ktorí akademickou obcou ako oficiálne uznaní vstúpili do oblasti riešenia sociálnej problematiky a utvárania sociálnych vzťahov, ako aj sociálneho zdravia, sú sociálni pracovníci. Zaradili sa tak medzi lekárov, ošetrovateľov, policajtov, vojakov, záchranárov, teológov, pedagógov, psychológov, sociológov, ekológov, politológov, zamestnancov verejnej správy a ďalších. Títo všetci sa podieľajú na zachovaní a utváraní sociálneho zdravia, ale k jej vymedzeniu pre praktické naplnenie, má sociálna práca najbližšie svojou praktickou činnosťou. Sociálne zdravie a sociálna práca majú spoločne vo svojom vymedzení konečné poslanie *zvýšenie pohody* jedinca v spoločenstve iných v prostredí živej a neživej prírody.

Záver

Zdôrazňovanie atribútu Lásky pri utváraní bytia človeku vo vzťahu k sociálnej práci, najmä tam, kde sociálna politika je na okraji systému spoločnosti vládnucej moci, úzke špičky s reprezentatívnym politicko-ekonomickým vplyvom sledujú svoje záujmy, nie spoločenské blaho všetkých, má svoje opodstatnené miesto. Ale zotrvávanie na tejto pozícii je neprezieravé, lebo Dobro zostáva izolované v srdciach ľudí bez cieľa a smernosti. Ak sme hovorili o sociálnej práci aj ako o tútorskej forme, tak táto forma je vedená pochodňou (Svetlo a Láska), zviditeľňuje svojim svetlom poznanie a teplom lásky iniciuje motiváciu a je hlasom Rozumu, ktorý smeruje k povinnosti a zodpovednosti a nie až po prebudení v situácii krajnej núdze. Dobro ako Caritas potrebuje priestor bez temnoty, aby sa mohlo prejavíť v Láske – teplých medziľudských vzťahoch. „*Želaním židov i kresťanov, stvorených na obraz svojho Stvoriteľa, je ísť za svetlom (spoznávať), budovať spoločenstvo (milovať) a využívať predstavivosť*

meniacom sa svete (tvoriť) - v bolesti úsudku.“ (M. Novak 1966, s. 81). Sociálna práca, ako hlas rozumu, je svedomím pre sociálnu politiku. Poskytuje spätnú väzbu zodpovedným spoločenským činiteľom na tvorbu spoločenských hodnôt sledujúce spoločenské blaho bez rozdielu pre všetkých s úctou k životu v dôstojnom vzťahu so živou a neživou prírodou.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- AKVINSKÝ, Tomáš. 2008a. *O stvoření*. Praha : KRYSTAL OP, 2008. 80 s. ISBN 978-80-87183-03-8.
- AKVINSKÝ, Tomáš. 2008b. *Rodělení a metody vědy*. Praha : KRYSTAL OP, 2005. 136s. ISBN 978-80-85929-73-2.
- BLANCKOVI, R. a G. 1993. *Ego-psychologie: teorie a praxe*. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1993. 207 s.
- COAN, R. W. 1999. *Optimální osobnost a duševní zdraví*. Praha : Grada, 1999. 236 s. ISBN 80-7169-662-5.
- HABERMAS, J. 1999. *Dobiehajúca revolúcia*. Bratislava : Kaligram, 1999. 207 s. ISBN 80-7149-280-9.
- HABERMAS, J. 2013. *K ustavení Evropy*. Praha : Filozofia, 2013, 278 s. ISBN 978-80-7007-391-9.
- HALL, C.S. a G. LINDZEY. 1997. *Psychológia osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. 510s. ISBN 80-0800-994-2.
- HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. 2001. *Sociálna práca a systémové teórie*. Trnava : SAP, 2001. ISBN 80-88908-78-7.
- FOUCAULT, M. 2004. *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava : Kalligram, 2004. 312 s. ISBN 8071496634.
- FOUCAULT, M. 1997. *Psychologie a duševní nemoc*. Praha – Liberec : Dauphin, 1997. 116 s. ISBN 80-86019-30-6.
- JUNG, C.G. 1993. *Analytická psychologie, její teorie a praxe*. Praha : Academia, 1993.
- KEBZA, V. 2005. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha : Academia, 2005. 264 s. ISBN 80-200-1307-5.
- KLEIN, F., MEINERTZ, F. a R. KAUSEN. 2001. *Liečebná pedagogika*. Bratislava : Sapia, 2001. 227s. ISBN 80-967180-6-1.

- KOZOŇ, Antonín. 2022. *Patopsychológia psychopatológia postihnutých v socializácii*. Trenčín : SpoSoIntE, 2022. 174 s. ISBN 978-80-89533-39-8
- LADICKÝ, Branislav. 2016. *Dilema o výchove v detských domovoch*. In *Mládež a spoločnosť*. Ročník XXII, 2016, č.1, ss.81-4. ISSN 1335.1109.
- LAPLANCHE, J., a J.-B. PONTALIS. 1996. *Psychoanalytický slovník*. Bratislava : Veda, 1996. 552 s. ISBN 80-224-0437-3.
- MATULAY, Stanislav, 2020. *Kompendium metodológie sociologických výskumov*. Sládkovičovo: VŠD, 2020. 86 s. ISBN 978-80-8167-078-7.
- MARCINKOVÁ, H. 2012. *Je chudoba obmedzením slobody?* In KOZOŇ, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. 204 s. ISBN 978-80-89533-09-1. s.17-28.
- NOVAK, Michael. 1996. *Filozofia slobody. Program pre ľud na ceste k slobode*. Bratislava : Charis, 1996. 172 s. ISBN 80-88743-16-8.
- POPPER, M. 2004. *Dva uhly pohľadu na prirodzenosť človeka*. *Anthropos* (Časopis pre humanitné a sociálne poznanie), 2004, 1, s. 5-8.
- RYBÁRIK, Jozef a kol. 2007. *Humanizácia a životné prostredie*. Bratislava : STU, 2007. s.146 – 150.
- RYBÁRIK, Jozef. 2012. *Politika, etika a (ne)sloboda v procese neoliberalnej globalizácie*. In Kozoň, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín : SpoSoIntE, 2012. 214 s. ISBN 978-80-89533-09-1. s. 81 - 97.
- STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2006. 296 s. ISBN 80-969390-4-1.
- ŠEBESTOVÁ, P. 2013. *Trinásta komnata sociálnej práce*, ss. 55-61. In *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*. Trenčín : SpoSoIntE, 2013, 474s. ISBN 978-80-89533-10-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. 2002. *Psychopatologie pro pomáhající profese : variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 2002. 444 s. ISBN 8071786780.

KONTAKT

Doc. PhDr. Antonín Kozoň, Ph.D.

Fakulta sociálnych štúdií VŠ Danubius

SLÁDKOVIČOVO

a.kozon@gmail.com

www.kozon.cz

Drhc. JUDr. ThDr. PaedDr. Ľudoví Spuchľák, PhD.

Fakulta sociálnych štúdií VŠ Danubius

SLÁDKOVIČOVO

ludovicuss@gmail.com